

શિક્ષણની પદ્ધતિઓ

- અહીં આપણે શિક્ષણના સૂત્રોનો અર્થ, સંકલ્પના અને તેનો વર્ગવ્યવહારમાં ઉપયોગ તે વિષે વિસ્તૃત સમજ મેળવી, તેમજ વિવિધ ઉદાહરણો દ્વારા પ્રત્યેક સૂત્રની સમજ સ્પષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હવે કોઈ પણ શિક્ષક પોતાના વર્ગશિક્ષણને સફળતા તરફ લઈ જવા ઈચ્છતો હોય તો તેનામાં અધ્યાપન પદ્ધતિ, પ્રવિધિ, પ્રચુકિત, પ્રવૃત્તિની વિશેષ સમજ હોવી જરૂરી છે.

અધ્યાપન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ

- કેળવણીની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં પાયાના ત્રણ પ્રશ્નનો છે.
- (1) શા માટે શીખવવું?
- (2) શું શીખવવું? અને
- (3) કેવી રીતે શીખવવું ?
- આ પૈકી કઈ રીતે શીખવવું એ ખૂબ મહત્વનું છે. આથી અધ્યાપનની પદ્ધતિઓ, પ્રવિધિઓ, પ્રચુકિતઓ અને પ્રવૃત્તિઓ વગેરે બાબતે સ્પષ્ટ સમજ મેળવવી પડે.
- અધ્યાપનના સંદર્ભમાં આપણે તેનો કેવી રીતે અને શો ઉપયોગ કરીએ છીએ તેના આધાર પર પદ્ધતિ, પ્રવિધિ અને પ્રચુકિત વચ્ચેનો ભેદ સમજી શકાય છે.

અધ્યાપન પદ્ધતિઓ

- શિક્ષક વર્ગખંડમાં જઈ જ્ઞાનનું પોટલું ખોલી દે તેનાથી યોગ્ય અધ્યાપન થતું નથી કારણ કે શિક્ષણ એ હેતુલક્ષી પ્રક્રિયા છે.
- શિક્ષણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના વર્તનમાં અપેક્ષિત પરિવર્તન લાવવાનું હોય છે, આ પરિવર્તન લાવવા જે કંઈ શીખવવાનું છે તે વિષયવસ્તુને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મૂકવાની સુગ્રથિત, વ્યવસ્થિત, વિશાળ ફલક ઉપરની એક નિશ્ચિત શૈલી ધરાવતી અધ્યાપનની રીત નક્કી કરવી પડે. આવી ચોક્કસ સ્વરૂપ ધરાવતી અને અધ્યાપન અનુભવો પૂરા પાડવાની જે મુખ્ય કર્મયોજના વિચારાય છે તેને અધ્યાપન પદ્ધતિ કહેવામાં આવે

- પ્રવચન પદ્ધતિ, પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિ, પેનલ ચર્ચા પદ્ધતિ, આગમન પદ્ધતિ, નિગમન પદ્ધતિ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ, સંયોગીકરણ પદ્ધતિ, તુલના પદ્ધતિ, પ્રવાસ પદ્ધતિ, જીવન વૃત્તાંત પદ્ધતિ, સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ, પરિસંવાદ પદ્ધતિ, જૂથચર્ચા પદ્ધતિ, નિદર્શન પદ્ધતિ, નિરીક્ષિત અભ્યાસ પદ્ધતિ, પ્રોજેક્ટ પદ્ધતિ, સમસ્યા- ઉકેલ પદ્ધતિ વિગેરે અધ્યાપન પદ્ધતિઓના ઉદાહરણ છે. અધ્યાપન કાર્યમાં પદ્ધતિ એ મુખ્ય છે. પદ્ધતિને અસરકારક બનાવવા પ્રવિધિઓ, પ્રચુકિતઓ અને પ્રવૃત્તિઓની મદદ લેવાય છે.

અધ્યાપન પદ્ધતિ, પ્રવિધિ અને પ્રચુકિત વચ્ચેનો ભેદ

- વિષયવસ્તુની કમિક રજૂઆત માટેની સમગ્રતયા યોજના એટલે અધ્યાપન પદ્ધતિ. અધ્યાપન પદ્ધતિ અભિગમ પર આધારિત છે.
- સામાન્ય રીતે અધ્યાપન પદ્ધતિને વર્ગખંડ શિક્ષણ પૂર્વે અસરકારક શિક્ષણ કાર્ય માટે સફળ સાબિત થઈ શકે તેવી વિચારવામાં આવે છે. જ્યારે પદ્ધતિનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે તેની સંકલ્પના, તેના ઉપયોગથી થતા ફાયદા અને ગેરફાયદાની બાબત વિચારવામાં આવે છે.
- અધ્યાપન પદ્ધતિ કાર્ય યોજના છે તો પ્રવિધિ, પ્રચુકિત અને પ્રવૃત્તિ એ કાર્ય યોજના આધારિત વર્ગખંડમાં થતું કાર્ય છે. પ્રવિધિ માટે અંગ્રેજીમાં Technique શબ્દ પ્રયોજાય છે.
- વર્ગખંડ અધ્યાપન-અધ્યયન દ્વારા કોઈ ચોક્કસ અધ્યયન હેતુની પૂર્તિ માટે પ્રવિધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- પદ્ધતિ એ પ્રક્રિયાને લગતી (Procedural) બાબત છે. જ્યારે પ્રવિધિએ અમલીકરણ(implementational)ને લગતી બાબત છે. પદ્ધતિ એ વર્ગખંડ શિક્ષણ પૂર્વે વિચારવામાં આવતી બાબત છે જ્યારે પ્રવિધિઓનો ઉપયોગ વર્ગખંડ શિક્ષણ દરમિયાન થતો હોય છે.

અધ્યાપન પ્રચુકિતઓ

- પ્રચુકિત માટે અંગ્રેજીમાં શબ્દ છે Strategy. અધ્યાપન પ્રચુકિત એ અધ્યાપન પદ્ધતિ અને પ્રવિધિઓનું સંમિશ્રણ છે જેનો ઉપયોગ વર્ગખંડ શિક્ષણ દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયન સંદર્ભમાં ઉભી થતી મુશ્કેલીના નિવારણ માટે શિક્ષક દ્વારા કરવામાં આવતો હોય છે.
- અધ્યાપન પ્રચુકિત એ અધ્યયન મુશ્કેલીના નિવારણ માટે હોય છે અને તે આયોજનમાં હંમેશાં પૂર્વ વિચારણામાં હોય તે જરૂરી નથી.
- જે પ્રમાણે વર્ગખંડ શિક્ષણ દરમિયાન જરૂરિયાત અનુભવાઈ તે પ્રમાણે શિક્ષક દ્વારા તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે જેનાથી વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયનની મુશ્કેલી દૂર થાય.

2.5.3 અધ્યાપન પ્રવિધિઓ

- પ્રવિધિ માટે અંગ્રેજીમાં Technique શબ્દ પ્રયોજાય છે. વર્ગખંડ અધ્યાપન-અધ્યયન દ્વારા કોઈ ચોક્કસ અધ્યયન હેતુની પૂર્તિ માટે પ્રવિધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- પદ્ધતિ એ પ્રક્રિયાને લગતી (Procedural) બાબત છે, જ્યારે પ્રવિધિએ અમલીકરણ(Implementational)ને લગતી બાબત છે, પદ્ધતિ એ વર્ગખંડ શિક્ષણ પૂર્વે વિચારવામાં આવતી બાબત છે જ્યારે પ્રવિધિઓનો ઉપયોગ વર્ગખંડ શિક્ષણ દરમિયાન થતો હોય છે. આ પ્રવિધિઓ અધ્યાપન કાર્યને વધુ સરળ, વધુ અર્થપૂર્ણ અને વધુ ઉપયોગી બનાવવાની દિશામાં અસરકારક ભૂમિકા ભજવે છે. કથન, વર્ણન, પ્રશ્નોત્તર, પ્રદર્શન, મુલાકાત વગેરે અધ્યાપન પ્રવિધિનાં ઉદાહરણ છે.
- વર્ગખંડ શિક્ષણને અસરકારક બનાવવા માટે શિક્ષક વિવિધ પદ્ધતિ અને પ્રવિધિઓનો ઉપયોગ કરે છે. વાર્તાકથન, ગાન, નાટ્યીકરણ-પાત્રઅભિનય, શૈક્ષણિક રમત, પપેટ્ટી (કઠપૂતળી વિદ્યા) વગેરે અધ્યાપન પ્રવિધિઓ ઉદાહરણ દ્વારા સમજીએ.

- 1 **નાટ્યીકરણ-પાત્રાભિનય** ભાષા, પર્યાવરણ અને સામાજિક વિજ્ઞાન જેવા વિષયોમાં પાઠ્યપુસ્તકના કેટલાક એકમ નાટ્યસ્વરૂપે રજૂ થઈ શકે તેવા હોય છે.
- તેમના અધ્યાપન દરમિયાન એકમનું નાટ્ય રૂપાંતર કરી, એનાં પાત્રો વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ નાટક સ્વરૂપે ભજવે તો શિક્ષણ કાર્ય રસપ્રદ બને છે. ક્યારેક સમગ્ર વિષયવસ્તુને નાટક સ્વરૂપે રજૂ કરાય તેમ ન હોય પણ ચોક્કસ પરિસ્થિતિ હોય કે કોઈ પાત્રનો પરિચય કરાવવાનો હોય ત્યારે પાત્રાભિનય પ્રવિધિનો ઉપયોગ થાય છે, જો કે બધા જ એકમોમાં નાટ્યીકરણ પ્રવિધિનો ઉપયોગ શક્ય નથી.
- વળી, અભિનય માટે વર્ગના બધા જ વિદ્યાર્થીઓને તક મળતી નથી. એકમનું નાટ્ય રૂપાંતર કરવું અને તેની યોગ્ય ભજવણી કરાવવી તે કૌશલ્ય છે.
- પૂર્વતૈયારી માટે સમય ફાળવણી અને આયોજન હોય તો જ આ પ્રવિધિ ફળદાયી બને છે છતાં આ પ્રવિધિના યોગ્ય પ્રયોજનથી વર્ગશિક્ષણમાં નીચે પ્રમાણે લાભ મળે છે.
- શિક્ષક-વિદ્યાર્થી વચ્ચે આત્મીયતા વધે છે. પરસ્પર સહયોગ વધે છે. અમૂર્ત ખ્યાલો સ્પષ્ટ બને છે.
- વિષયવસ્તુ સરળતાથી સમજાય છે, જ્ઞાન ચિરંજીવી બને છે.
- આ પ્રચુકિત વિષયાભિમુખ માટે પણ ઉપયોગી છે.
- આ પ્રચુકિત વિદ્યાર્થી કેન્દ્રી પ્રવિધિ છે.

2. વાર્તાકથન

- વિદ્યાર્થીઓને વિષયાભિમુખ કરવા માટે વાર્તાકથન કરવામાં આવે છે. તો ક્યારેક કેટલાક એકમોને વાર્તા સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવે છે.

- કથનમાં વાર્તાનું તત્વ ભળતાં તે રસપ્રદ અને અસરકારક બને છે. ગુજરાતી, પર્યાવરણ, ઇતિહાસ વગેરે જેવા વિષયોમાં કેટલાંક એકમ વાર્તાકથનથી રજૂ કરતાં રજૂઆત રસપ્રદ બને છે.
- આ પ્રવિધિ વાપરતાં એટલું યાદ રાખવું કે વિષયવસ્તુ ગૌણ બની જાય અને વાર્તા મહત્વની બની જાય તેવું ન થાય તેની ખાસ કાળજી રાખવી. વાર્તાકથનમાં પ્રવીણતા કેળવી લેવી, શૈલી, હાવભાવ, આરોહ-અપરોહ વગેરેનું પૂરું ધ્યાન રાખવું.
- વાર્તા રસદાયક અને સ્વાભાવિક લાગવી જોઈએ. વાર્તા કથન પ્રવિધિનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ થાય તો બાળકોની કલ્પના શક્તિ વિકસે છે.
- ગમ્મત સાથે જ્ઞાન મળે છે.
- ચારિત્ર્ય ઘડતરલક્ષી મૂલ્યો વિકસે છે.
- જે-તે એકમનું જ્ઞાન ચિરસ્થાયી બને છે.

3. કથન ચર્ચા

- શિક્ષણના રોજબરોજના વર્ગવ્યવહારમાં કથન-ચર્ચાનો ઉપયોગ સ્વાભાવિક રીતે થતો જોવા મળે છે. આ પ્રવિધિ વિચારોના આદાન-પ્રદાનની પ્રક્રિયા છે.
- કોઈ નવી બાબત શીખવવા શિક્ષક કથન કરે છે. કથન સાથે પ્રશ્નોત્તર દ્વારા ચર્ચા યોજે છે. બાળકો મુક્તપણે પોતાના વિચારો આપે છે. શિક્ષકની કથન ક્ષમતા જેટલી યોગ્ય તેના પ્રમાણમાં શિક્ષણ કાર્ય રસપ્રદ અને આનંદપૂર્ણ બની શકે છે અને વિદ્યાર્થી ચર્ચામાં સહભાગી બને છે.
- આ પ્રવિધિ નાનાં બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી નથી પણ વિદ્યાર્થીઓની વચકક્ષા જોઈ તેનો ઉપયોગ કરવાથી વિદ્યાર્થીઓમાં કલ્પનાશક્તિ, તર્કશક્તિ, નિર્ણય શક્તિ કેળવાય છે.
- વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રશ્ન પૂછવાની, જવાબ આપવાની, વિચારો કે અભિપ્રાયો આપવાની ક્ષમતા કેળવાય છે.

- શિક્ષક-વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થી વચ્ચે ચર્ચા થાય છે.
- લાંબો અભ્યાસક્રમ પણ સમયમર્યાદામાં પૂર્ણ કરી શકાય છે

4. ગાન

- અધ્યાપન પ્રક્રિયા દરમિયાન કાવ્ય, ગીત, ભજન, પદ, જોડકલાં વગેરેનું ગાન કરી સંભળાવવામાં આવે. તેને ગાન પ્રવિધિ કહે છે. સ્વર અને લય સાથે તાલબદ્ધ ગાન થાય તો જે-તે એકમની વિગત રસમય બને છે. વળી તેમાં અભિનય ભળે તો વિદ્યાર્થીઓને ખૂબ મજા પડે છે. ગાન પ્રવિધિ પ્રાથમિક કક્ષાએ અતિ ઉપયોગી છે.
- સમૂહ શિક્ષણ માટે અતિ ઉપયોગી પ્રવિધિ છે.
- કાવ્ય શિક્ષણમાં વિશેષ ઉપયોગી છે,
- ગાન પ્રવિધિ દ્વારા વિષયવસ્તુની સમજ સ્પષ્ટ બને છે અને શિક્ષણ રસપ્રદ બનાવી શકાય છે.
- ગાન પ્રવિધિ દ્વારા સ્મૃતિ શક્તિ વિકસે છે અને જ્ઞાન ચિરંજીવ બને છે.

5. નિદર્શન

- વર્ગીકરણ દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓ માત્ર સાંભળે તેના કરતાં તેઓ જુએ તો તેમને વધારે સમય સુધી યાદ રહે છે. નિદર્શન એટલે દર્શાવવું-બતાવવું. શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને પ્રયોગો, નકશા, ચાર્ટ વગેરે બતાવે. આ પ્રવિધિને નિદર્શન પ્રવિધિ કહે છે.
- અહીં વિદ્યાર્થીઓ અવલોકન કરે છે અને તારણો નોંધે છે. નિદર્શન માટે સાધન-સામગ્રીની જરૂર રહે છે. પૂરતાં સાધનો વગર નિદર્શન શક્ય લાગતું નથી. આ પ્રવિધિના ઉપયોગથી...
- વિષય વસ્તુની સંકલ્પનાઓ સ્પષ્ટ બને છે.
- પ્રત્યક્ષ જોયેલી બાબત લાંબા સમય સુધી યાદ રહે છે.
- પ્રયોગશીલ અને પ્રવૃત્તિલક્ષી પ્રવિધિ છે.
- શિક્ષણપ્રક્રિયા અસરકારક, ઝડપી અને ગુણવત્તાયુક્ત બને છે.
- બાળકોની કલ્પનાશક્તિ, જિજ્ઞાસા, સર્જનશક્તિ વગેરે ખીલવી શકાય છે.

૬. કઠપૂતળી કળા

- કઠપૂતળીનો અર્થ કાષ્ટમાંથી બનાવેલી પૂતળી, કઠપૂતળી એ મનોરંજન આપતી લોકકલા છે.
- જેમાં અદૃશ્ય રીતે દોરી સંચાર કરીને નાચતી પૂતળી દ્વારા ખેલ બતાવવામાં આવે છે. આ કળાનો શિક્ષણમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જે દૃશ્ય-શ્રાવ્ય અનુભવો પૂરી પાડતી પ્રવિધિ બને છે.
- વિષયવસ્તુના કેટલાક એકમોને કઠપૂતળીના માધ્યમથી અભિનય અને સંગીત સાથે રજૂ કરવાથી શિક્ષણ જીવંત અને રસપ્રદ બને છે. આ માટે શિક્ષક પાસે કઠપૂતળી સંચાલનની આવડત હોવી જરૂરી છે. ક્યારેક શિક્ષણ કરતાં મનોરંજન તરફ ઢળી જવાય છે. જો આપું ન થાય અને પૂરતી કાળજી લેવામાં આવે તો-
 - વિદ્યાર્થીઓનાં મન પર વિષયવસ્તુની અસરકારકતા સહિત કાયમી છાપ ઊભી થાય છે.
 - વાસ્તવિક પરિસ્થિતિને પ્રતિબિંબિત કરી શકાય છે.
 - સમૂહનું શિક્ષણ થાય છે.

7. રમત

- એવી કેટલીક રમતો છે જે શિક્ષણના કેટલાક મુદ્દાઓ સાથે સાંકળી શકાય છે. આવી શૈક્ષણિક રમતો વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તમ શિક્ષણ આપવાનું કામ કરે છે. આ પ્રવિધિથી વિષયશિક્ષણ ઉપરાંત બુદ્ધિ તર્ક, કલ્પના, વિચારની ચતુરાઈ જેવાં કૌશલ્યો વિકસે છે. આ ઉપરાંત
 - વિદ્યાર્થીઓ રમત કે ક્રિયા દ્વારા આનંદ મેળવે છે.
 - મેળવી વિવિધ જાણકારી મેળવે છે.
 - જે કાંઈ શીખે તે આનંદ સાથે શીખે છે.
 - રમત દ્વારા સ્વસ્થતા, આનંદ, શ્રદ્ધા અને આત્મસંતોષ મળે છે.
 - શિક્ષણનું વિષય વસ્તુ સહજતાથી યાદ રહે છે.
 - કેટલાક જીવન લક્ષી મૂલ્યોનું ઘડતર થાય છે.

>>>>અધ્યાપન પ્રવૃત્તિઓ<<<<

- પ્રવૃત્તિ એ ખૂબ જાણીતો શબ્દ છે. પ્રવૃત્તિ એટલે સર્જનાત્મક અભિગમ.
- પ્રવૃત્તિ એટલે જાત-અનુભવ. વ્યક્તિના શરીર અને મન બંને સક્રિય હોય અને તે દ્વારા કોઈ પરિણામ પ્રાપ્ત થતું હોય એટલે કે શૈક્ષણિક નીપજ થતી હોય તો તેને અધ્યાપન પ્રવૃત્તિ કહે છે.
- અધ્યાપન કાર્ય વખતે બાળકોને ક્રિયાશીલ રાખી ઈન્દ્રિયગમ્ય અધ્યયન અનુભવો પૂરા પાડવા વિવિધ પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જાત-જાતનાનમૂના બનાવવા, અંક બનાવવા, માટીકામ, ચિત્રકામ, રંગપૂરણી, ચીટકકામ, છાપકામ, ગુણ-લક્ષણ ઓળખ કરાવવાં વિગેરે જેવી અનુભવજન્ય પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ આનંદ મેળવે છે અને કોઈ પણ પ્રકારના ભાર વિના અનેક ગુણો અને શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરે છે.

2.5.5 અધ્યયન પ્રવિધિઓ

- ઉપરની ચર્ચામાં આપણે અધ્યાપનની કેટલીક પ્રવિધિઓની સમજ મેળવી. અદ્યેતા સારી રીતે અધ્યયન કરવા વિવિધ પ્રવિધિઓની મદદ લે છે. અહીં આપણે અધ્યયનની પ્રવિધિઓ તરીકે ગૃહકાર્ય અને પૂરક વાચનની ચર્ચા કરીશું.
- **ગૃહકાર્ય**
- અધ્યયનની પ્રવિધિ તરીકે ગૃહકાર્ય મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. વિદ્યાર્થી પોતાના કુરસદના અંગત સમયમાં ગૃહકાર્ય કરે છે. ગૃહકાર્યમાં વિદ્યાર્થી સ્વ-અધ્યયન કરે છે અને મેળવેલ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે છે. ગૃહકાર્ય આપતી વખતે શિક્ષકોએ નીચેની કાળજી રાખવી.
- ગૃહકાર્ય પ્રમાણસર હોવું અને કક્ષાનુસાર હોવું.
- ગૃહકાર્યનો સંબંધ શૈક્ષણિક હેતુઓની પૂર્તિ સાથે હોવો.
- બાળકો જાતે કરી શકે તેવી કાળજી રાખવી જોઈએ.
- ગૃહકાર્ય કરવા વિદ્યાર્થીઓને તત્પર કરવા જોઈએ.

- ગૃહકાર્યમાં વિવિધતા હોવી.
- શિક્ષા સ્વરૂપે ગૃહકાર્ય ન આપવું.
- ગૃહકાર્ય નિયમિત તપાસવું.
- ગૃહકાર્ય તપાસ્યા પછી જરૂરી માર્ગદર્શન અને પ્રોત્સાહન આપવા.
- આ રીતે કાળજી લેવામાં આવે તો તે અભ્યાસ માટે પ્રેરણારૂપ બની જાય છે. જાતે શીખવાની ટેવ પડે તો અધ્યયન તલસ્પર્શી બને છે.

2. પૂરક વાચન

- વિદ્યાર્થીઓ પાઠ્યપુસ્તક ઉપરાંત પૂરક વાચન કરવા પ્રેરાય તે અત્યંત જરૂરી છે. વિદ્યાર્થીઓમાં વાચન અભિરુચિ કેળવાય તો તેના માટે જ્ઞાનના દ્વાર ખુલી જાય છે. એ રીતે પૂરક વાચન એ અધ્યયનની ઉત્તમ પ્રવિધિ છે. શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓને પૂરક વાચન માટે પ્રેરણા પૂરી પાડવી.
- શાળાઓમાં પુસ્તકાલયો છે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો.
- પ્રાર્થનાસભામાં પુસ્તક પરિચય કરાવવો.
- પુસ્તકોની સમીક્ષા કરાવડાવી તેનું વર્ગસમક્ષ વાચન કરાવવું.
- 'આ તો વાંચવું જ રહ્યું' એવું બુલેટિન બોર્ડ ઉપર મૂકીને તેમાં વાંચવા જેવાં પુસ્તકોની યાદી આપવી.
- પ્રસંગોચિત પુસ્તક પ્રદર્શન ભરવું.
- પુસ્તકોનું વાચન કેવું થાય છે તેની માહિતી રાખી સારા વાચકને બિરદાવવા.